

BALKÁNI KÉRDÉSEK

A BÉCSI KONGRESSZUSTÓL A VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG az európai politikának legtöbb gondot a Balkán kérdése okozott. Európa békéjének itt volt a viharzónája, nyugtalanságok, forrongások állandó fészke, nagyhatalmak versengésének színpada. A bécsi kongresszus elrendezi a nagy európai kérdéseket, de megfeleldezik a Balkánról s ezzel az európai bonyodalmak magvát hinti el egy évszázadra. 1878-ban a berlini kongresszus, 1919-ben a páriszkörnyéki békék igyekeznek nyugvópontra juttatni a Balkán kérdését, de tartós rendet teremteniök nem sikerül. S ez érthető is, hiszen időtálló rend csak történeti, földrajzi, és népi alapokon képzelhető el, a Balkánon azonban hiányoznak a természetes és a történeti hagyományon alapuló határok, a nemzetiségi elv alapján pedig a népek kevertsége miatt nem lehet igazságos határokat húzni. A Balkán népeinél a nemzetiségi elv tör feltétlen érvényesülés felé, azonban sokszor ugyanazon a négyzetkilométeren két nemzetiség is él, s ilyen kevertség mellett a nemzetiségi törekvések állandó viszályoknak, harcoknak az okozói. De hiányzik a történeti államalkotó elv is, hiszen a félsziget népei századokon át török uralom alatt éltek s önálló államalakulásaik alig néhány évtizedes multra tekinthetnek vissza. Hiányoznak a természet által egybetartozó, gazdasági egységet képező államterületek is. S végül a Balkán újabbkori államalakulásait sem annyira népeinek ereje, mint inkább a nagyhatalmak akarata, és érdeke teremti meg. A hanyatló török birodalom, Oroszország, a Habsburg-birodalom és Anglia viaskodtak a Balkán kialakításán.

A nyugati és keleti világot elválasztó határzónán élve, a magyarság világpolitikai elhelyezkedése maga után vont a keletről fenyegető veszélyek elhárításának feladatát s így már a közép-korban nagy figyelmet kellett a Balkánnak szentelnie. Az ország biztonsága megkívánta, hogy befolyását érvényesítse azok felett a területek felett, amelyek a Kárpátok medencéjének hadászati és földrajzi védelmét alkották. A kereszténység terjesztése, a nyugati kultúra közvetítése kelet felé nemcsak a magyar birodalmi gondolatnak felelt meg, hanem ezzel a magyarság európai hivatást is teljesített. Mohácsnál azonban elbukott a magyar birodalom s vele együtt buktak a balkáni szabad népek is. Virágzó kis államok eltűnnek s a hatalmat az ozmán birodalom veszi át. A török hatalom hanyatlásával a szomszédos hatalmak – elsősorban a Habsburgok és Oroszország – igyekeznek megszerezni maguknak a török örökségét. 1710-ben történik meg először, hogy a cárnak a balkáni népek protektoraként lép fel. Nagy Péter emlékiratot intéz a hatalmakhoz, amelyben tiltakozik a balkáni keresztények elnyomása ellen, s Montenegróba megbizottat küld, aki felkelést szít, azzal az ígérettel, hogy a cárnak fel fogja szabadítani a török járom alól a Balkán összes népeit. Azóta Montenegro az orosz politika

játékszere. A Habsburgok nem ismerik fel idejében az orosz veszedelmet, s hosszú időn át a cári hatalommal barátkoznak, ahelyett, hogy minden erejükkel a mind félelmesebb keleti veszedelem felé fordítanák figyelmüket. A XIX. század elején a francia forradalom által megindított liberális-nemzeti mozgalmak hullámai eljutnak a Balkánra is, felébred a nemzeti érzés, s a népek igyekeznek szabadságukat kivívni. 1804-ben a szerbek kelnek fel Kara Györgye vezetése alatt a török zsarnokság ellen. A görögök Napoleonnal kerülnek kapcsolatba s ez a kapcsolat valamennyi balkáni nép szabadságmozgalmára termékenyítőleg hat. Napoleon – bár rövid időre – Illyria néven egyesíti Dalmáciát, Isztriát, Krajnát és Karinthiát, az első délszláv államot, s ennek hatása a balkáni szláv-ságra nagyon jelentékeny. Lassan mindenütt megindul az új nemzetállamok kialakítására irányuló törekvés, amely a Balkánon Oroszországban kapja meg a maga pártfogóját. Az oroszok támogatják a görög felkelést, s bár Ypsilantit a törökök Havasalföldön hamar leverik, a görög szigetek sokáig állják a harcot, fel tudják kelteni egész Európa együttérzését s szabadságmozgalmuk végülis kivívja a görög függetlenséget. A török birodalom egyre jobban szembekerül az európai fejlődéssel, a polgárisodás meginduló folyamatába egyáltalán nem tud beleilleszkedni, érzéketlen az új életformák és berendezések megteremtésére irányuló mozgalmakkal szemben s így az uralma alatt élő népeket létükben veszélyezteti. A Balkán népei lázadoznak uralma ellen, és sajtáságos, hogy védőjüket Oroszországban, az abszolutizmus megtestesítőjében találják meg. Oroszország otthon kíméletlenül elnyomja nemzetiségeit, s a legmerevebb autokrata uralom megvalósítója, a Balkánon pedig forradalmakat szít, szabadságmozgalmakat támogat.

OROSZORSZÁG BALKÁNI TEVÉKENYSÉGE Ausztriában keltette a legnagyobb aggodalmat. A Habsburg birodalom helyzetét már a XIX. század első felében is nehézzé tette a fajok belső surlódása s a magyar reformtörekvéseken kívül a szláv világ állandó nyugtalansága is sok gondot okozott. Bár a birodalom még mindig elvesztett német és olasz pozícióit hajszolta, a szláv törekvések is figyelmet ébresztettek. Ebben az időben a monarchián belül egy szlávbarát és egy szlávellenes irányzat küzdött egymással, az utóbbi élén Metternich herceg állott, aki a Habsburg birodalom létét feltette a szlávok tulsúlyától. Egységes szláv nemzetről nem lehet ugyan beszélni, hiszen a szláv fajokat nyelvük, vallásuk, hagyományaik, műveltségük, életformáik elválasztják egymástól, de a század eleje óta kezdik felismerni azt, hogy mégiscsak egy népcsalád fiai. A szláv mozgalom koronként más-más színezettel és célkitűzésekkel jelentkezik. Eleinte csak kulturális színezete van, de csakhamar átcsap a politika területére is, s Oroszországban hátvédet kap. A szláv veszély Magyarországon is nyugtalanságot kelt, hiszen az ország félkör alakban szláv népekkel van körülvéve. Ezért írja meg Wesselényi 1843-ban Szózatát a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Szerinte a magyarságnak az orosz hatalom egyre növekvő

ambícióival szemben a német nemzetre kell támaszkodnia és szövetségbe kell összefognia a dunai területek szabad népeit.

Az első szláv kongresszus 1848 május 31-én Prágában ül össze. Erre meghívták az Ausztrián kívüli szlávokat is s az összes szláv népek számára szabadságot igényeltek. A kongresszuson azonban kiütköztek az egyes szláv fajok felfogásában rejlő ellentétek is. Egy demokratikus-liberális-forradalmi, a civilizáció és haladás szellemének hódoló pánszlávizmus állt a nyers erőre alapított nacionalista orosz pánszlávizmussal szemben. Az oroszok a szláv egység megvalósítását a saját vezetésük alatt képzelik el s ez az elgondolás nemcsak imperialisztikus törekvésekkel magyarázható, hanem az orosz népben gyökerező messianisztikus felfogással is. Oroszországnak, hogy a dekadens nyugattal szemben a maga hivatását teljesíteni tudja, meg kell szereznie Európában – akár erőszakkal is – a vezetést. A nyugati szlávok, elsősorban a lengyelek, élesen állást foglaltak ezzel a felfogással szemben. Szerintük – főleg Mickievicz képviselte ezt a felfogást – a szláv lényeg régen a szabadság szeretete volt, s ezt az orosz politikai alkat semmisítette, vagy hamisította meg. A lengyeleknek ez a nacionalista-liberális magatartása azonban az autokrata hatalmak között sokkal nagyobb félelmet keltett, mint az orosz-pánszláv irányzat. A két irányzat – a nyugati-demokrata és az orosz orthodox – sokáig harcol egymással, de mivel lassan a pánszlávizmus súlypontja Oroszországba tolódik át, ennek a harcnak kifelé nincs különösebb jelentősége. Itt a pánszlávizmus a szláv testvériség tetszetős jelszávába burkolt orosz imperializmusként jelentkezik, s miközben a balkáni népek felszabadításáról beszél, egy nagyorosz birodalomra gondol, melynek a nagypéteri végrendelet szerint Konstantinápoly a székhelye.

A szláv mozgalom elsősorban természetesen azokat az államokat érintette, amelyekben nagyobb szláv népesség élt, vagy amelyek a Balkánnal közvetlen szomszédi viszonyban voltak. Érthető, hogy ezek nem hajlandók eltérni a cár hegemoniáját a Balkánon, bármilyen jelszó alatt valósuljon is meg. De maguk az érdekelt népek sem viselkedtek egységesen az orosz hatalmi előretöréssel szemben. Önállósági törekvéseik és egymás iránti féltékenységük gyakran ébreszt bizalmatlanságot az orosz politikával szemben.

Hosszú századokon át a magyarságnak nem volt meg a lehetősége, hogy a Balkán kérdésébe belenyuljon. A szabadságharc magyar kormánya azonban, Ausztria és Oroszország erejével találva magát szemben, külpolitikai kapcsolatainak kiépítésében természetesen a Balkán felé is figyelmet fordít.

Kossuth Ausztria ellensúlyát a List-féle nagynémet mozgalomban kereste, de gondja volt az angol összeköttetések megteremtésére is, s ebben elsősorban a szláv veszélytől való félelem vezette. A Magyarországot körülfogó szlávság, ha mögötte az orosz hatalom áll, összeroppanthatja az országot, Kossuth tehát mindent elkövet, hogy ezzel szemben védekezzék s ezért keresi a megegyezést a szomszédos balkáni népekkel. Belgrádba Andrássy Gyulát küldi, aki Garasanin külügyminiszternél érdeklődik a felté-

telekről, amelyek árán a Magyarországgal való szövetség lehetséges volna. A nagyszerb mozgalom azonban olyan erős volt már ebben az időben, hogy Andrássy küldetése semmi gyakorlati eredménnyel nem járt.

Másként állt a helyzet a románokkal szemben. A román fejedelemségekkel évtizedek óta a török és az orosz labdázott, így a román kérdésnek a magyar kormány nem tulajdonított akkora fontosságot, mint a szerb, vagy horvát magatartásnak. Az öntudatra ébredő románságban a szláv-görög befolyást – a balázsfalvi iskola hatására – a latin hatás kezdte felváltani, ez az oroszokban egyre növekvő elégedetlenséget keltett. Az oroszok a magyarokkal ijesztgették a románokat, de ugyanakkor ügynököket küldtek Erdélybe, hogy itt a románokat a magyarok ellen izgassák s ezzel figyelmüket az orosz veszélyről eltereljék. A veszélyt azonban a román hazafiak egyrésze mégis tisztán látta s ez ébresztette fel bennük egy magyar-román szövetség gondolatát. Bratianu Demetert ennek előkészítésére küldték Pestre, majd Heliade Rădulescu és barátai foglalkoztak a megbékülés kérdésével, s végül az időközben Konstantinápolyba emigrált Ghika Jon állt a mozgalom élére. Ezek a román forradalmárok az európai forradalom ügyébe vetették reményüket, hittek győzelmében, s attól féltek, – amint Ghika Avram Iancunak írta – hogy ha a magyarok a románok segítségével nélkül győznek, az semmi jót sem hoz a románokra, de ha a magyarok a románok segítségével győznek, nem tehetik, hogy el ne ismerjék nemzeti jogait. A magyar kormány nem is idegenkedett ettől a szövetségtől, sőt ennek érdekében hajlandó lett volna a magyarországi románok jogait rendezni, a maga részéről pedig a moldvai csángók helyzetének megjavítását sürgette. A terv meghiúsult többek közt az erdélyi románok dáko-romanizmusa miatt. Az erdélyi románokat titkos reménységek az osztrák politika irányába fordították s az orosz diplomácia ezt a helyzetet mesteri módon kihasználta. Egyébként a román forradalmárok egy része is Ausztriától remélt védelmet a szláv veszély ellen. Maiorescu János a frankfurti birodalmi gyűléshez fordult memorandummal s ebben egy osztrák fennhatóság alatt álló Dákó-Romániához kéri Németország támogatását. »A magyarok – írja – és a keleti románok egy erős és tartós vár alapjai lehetnek a világ és Európa szabadságának érdekében a pánszlávizmus ellen.« Mind a két állam – amint a memorandum mondja – a nagy szláv tengerben teljesen el van szigetelve, s csak ezeknek holttestén át foghatnak kezét az északi és déli szlávok, épen ezért »csak egy szabad magyar állam megalapítása s ezen túl keleten még egy erősebb román állam megalapítása s Németországgal való kapcsolata által lehet ártalmatlanná tenni a pánszlávizmust.« Ennek az osztrák kormánypálca alatt megszűlő Dákó-Romániának elképzelése szerint Erdélyt is magában kellett volna foglalnia, hogy így a románok egyesülése, ha nem is független állam formájában, de mégis megvalósulhasson.

A szabadságharc elbukott, s így az önálló magyar külpolitikának is vége szakadt. Ausztria azonban győzelmét nem saját erejé-

nek, hanem az orosz beavatkozásnak köszönhető, s így természetes, hogy Oroszország súlya az összes szláv népek szemében mérhetetlenül megnőtt. Oroszország igyekezett is a számára kedvező helyzetet kihasználni, főleg a Balkánon, melynek alakulása ebben az időben már szinte kizárólag Oroszországtól függött. Az oroszok előretörése a középső Duna völgye felé egész Európát idegességgel töltötte el, de elsősorban Angliát, melynek Földközi-tengeri érdekeivel egyáltalán nem egyezett az oroszok közeledése Konstantinápolyhoz. Ezért sürgetik az angolok a Magyarországgal való kiegyezést, s a londoni Economist arról ír, hogy az Oroszország elleni védekezést Magyarországon kell megszervezni.

A KIEGYEZÉSSSEL Magyarország számára ismét lehetőség nyílt arra, hogy irányítólag szóljon bele a Balkán fejlődésébe, s a kiegyezés korának nagy magyar politikai nemzedéke élni is tudott ezzel a lehetőséggel. Mivel Ausztria kivált a német szövetségből és olasz tartományait is elveszítette, szükségszerűen kelet felé kellett fordulnia. Beust, a kiegyezés korának külügyminisztere, nem akarta felismerni ezt az igazságot. Kelet felé kevés érdeklődést mutatott, Oroszországgal szemben pedig bizonytalan volt a politikája. Andrassy már miniszterelnök korában sürgeti, hogy a monarchia külpolitikájának súlypontját keletre helyezze át s mindent elkövet, hogy a Balkánon teljes autorításra törekvő Oroszországgal szemben Ausztria-Magyarország befolyását biztosítsa. Azt tartja, hogy nem elég határainkat megvédenünk, hanem, ha sorsunk urai akarunk maradni, irányadó befolyásunk kell, hogy legyen kelet és nyugat harcában. Szomszédunkban állandó a forrongás, s ha ezt mi nem tudjuk befolyásolni, akkor előbb vagy utóbb reánk nézve is fenyegetővé válik. Előre látja Andrassy az orosz hatalmi törekvések összeütközését a nyugateurópai érdekekkel s minden igyekeve az ütközőpontban élő magyarság helyzetének biztosítására irányul. A korabeli magyar politikusok közül többen hasonlóan ítélik meg a magyar helyzetet. Eötvös írja 1870-ben egy Andrassy-hoz intézett levelében: »Azon arányban, amelyben a francia tulnyomóság enyészik, előtérbe lép a német és szláv népek közötti antagonizmus. Helyzetünknel fogva a két nemzet vagy inkább faj közötti küzdelmek fognak határozni sorsunk felett...« Andrassy úgy látja, hogy létünket elsősorban az orosz felől fenyegeti veszély, s az orosz hatalom páratlan arányai és pánszláv törekvései kizárják azt, hogy szomszédságában mint harmadrendű hatalom fennmaradhassunk. Nagyhatalmi állásra és súlyra van szükségünk, ezért dolgozik a kiegyezés megkötésén, s a szlávok elleni védekezés gondolata hozza közel Bismarckhoz. Ausztria-Magyarország feladatát abban jelöli meg, »hogy Oroszország ellen védőbástyát alkosson, és csak amíg ezt a feladatot teljesíti, lesz fennmaradása európai szükségesség«. Mikor Andrassy a külügyminiszteri széket elfoglalta, azt rebesgették róla, hogy olyan magyar birodalom létesítésén töri a fejét, amilyen Nagy Lajos és Mátyás idejében virágzott, s kétségtelen is, hogy élt benne a nagy magyar királyok birodalmi szemlélete s igye-

kezett azt külpolitikájában érvényesíteni. Midőn figyelmével kelet felé fordult, tisztában volt azzal, hogy ezen a tájon nem Ausztriának, hanem a középkori magyar birodalomnak vannak hagyományai s a kettős monarchiának ezekhez a magyar hagyományokhoz kell visszatérnie. Ezek a hagyományok a balkáni államokkal baráti együttműködést írtak elő, védelem és támasz nyújtását a gyengébb déli szomszédok felé, nyugat művelődésének közvetítését, szellemi irányítást és gazdasági kapcsolatokat. »A legfurcsább az, amidőn a kelet jövőjéről van szó, senkinek nem jut eszébe azon monarchiáról beszélni, mely hajdanán legtöbb vért ontott keleten és mely leginkább van hivatva érdekei által a hozzászólásra. Magyarország magyar királyok alatt az a hatalom volt – mondja – melyet keleten leginkább ismertek és melytől leginkább tartottak, mióta Európa egyik legnagyobb államává egyesült«. Andrássy tehát az árpádi idők, vagy a Hunyadiak korának szellemében keresi a keleti kérdés megoldását. Vallja, hogy Magyarországnak nagyhatalmi politikát kell követnie, de ennek szempontjait a magyar történeti hivatásnak s a magyar érdekeknek kell meghatározniok. Gátat vet a balkáni orosz terjeszkedésnek, de ugyanakkor támogatja a keresztény népek felszabadítási törekvéseit. Az orosz expanzióval szemben biztosítékot keres Németországban, de amennyire kerüli a viszályt Oroszországgal, épp olyan mértékben ellene szegül annak, hogy a német-magyar-osztrák szövetséget Franciaország ellen fordíthassák. Jó kapcsolatokat teremt Angliával, mint természetes érdektársunkkal az orosz ellen. Politikájának alap gondolata, hogy Ausztria-Magyarország kelet felé befolyáshoz jusson, de ezt ne hódításra, hanem az egyes államok függetlenségének, szabadságának védelmére használja fel mind az orosz, mind a török ellen. Hódítás helyett erkölcsi és gazdasági összeköttetésre, szellemi befolyásra törekszik s gondosan ügyel, hogy a függetlenség után vágyódó Balkán államok érzékenységét és érdekeit ne sértse.

Elsősorban a szerbeket akarja kiragadni az orosz befolyás alól. Hogy Ausztria-Magyarországhoz bilincselje őket, legnagyobb előzékenységet mutatja irántuk, s azzal a tervvel foglalkozik, hogy az akkor még török uralom alatt álló Bosznia és Hercegovina egyrészt Szerbiának engedi át, s ezzel éket ver Oroszország és Szerbia közé. Bosznia és Hercegovina a balkáni vulkánnak szinte állandóan működő krátere. Már a törökök előtt harcok folytak ennek a területnek birtokáért a magyar királyok, a velencei köztársaság és a szerb fejedelmek között. A törökök megjelenése óta pedig szinte állandóan folyt itt a vér. Ozmánság és pánszlávizmus, ortodoxia és mohamedanizmus, szabadságvágy és önkény harcoltak itt a legnagyobb kegyetlenséggel egymás ellen, s az állandó forradalmak a magyar területek nyugalma is zavarták. A török kezéből lassan kisiklott a hatalom, s a kérdés az volt: Szerbia-e vagy a monarchia? Szerbia nemcsak Bosznia és Hercegovina után vágyódott, hanem a monarchia régi területei után is, s egy Boszniával megnagyobodott Szerbia a magyarországi szerbekre és horvátokra túlságos vonzást gyakorolt volna. Andrássy mégis megkísérelte a Szerbiával

való megegyezést, s csak akkor mondott le erről, amikor rájött, hogy a szerbek érzelmeinek őszinteségében nem bízhatik. Andrássy hasonlóképpen jó kapcsolatokat igyekezett fenntartani Romániával is. Láttta, hogy Romániának vagy Oroszországban, vagy Ausztria-Magyarországban kell támaszt keresnie, de az orosz szövetség előbb-utóbb Románia bukását vonja maga után, ami a monarchia érdekeivel is ellentétes lenne. Oroszország útjának a Boszporusz felé törekvésében Bukaresten át kellett vezetnie. »Nézetem szerint, – írta I. Károly román királynak – Romániának úgy nemzeti, mint európai érdeke megegyezik Ausztria-Magyarországgal, ez pedig: hatásos bástyául kell szolgálnia Európa egy részének, főleg a Keletnek elszlávosításával szemben. Közös feladatuk az északi és déli szláv elemek összeömlésének megakadályozása. Ettől az iránytól való eltérés Ausztria-Magyarország számára sok veszélyt, Románia számára pedig pusztulást hozna.« Hozzásegítette Romániát függetlenségéhez, hogy a románok saját erejükre utalva a maguk kárára folytatott szédelgő politika helyett a jőzanság és szerénység politikáját kövessék a jövőben. Erről így ír: »Abban a pillanatban, amikor a román nemzet sorsának intézését saját veszélyére és felelősségére átveszi, csakhamar észre kell vennie teljes elszigeteltségét a szláv elem közepette«. Az orosz törekvések ellen tehát támogatja Romániát, ezért segíti elő Románia függetlenségét, első volt a hatalmak közül, aki elismerte Romániának a kereskedelmi szerződésekhez való jogát. Mikor azonban Károly király egy katonai érmen »a románok fejedelmének« nevezi magát, ez ellen határozotlan felelmei a szavát.

ANDRÁSSY KÜLPOLITIKÁJÁT itthon sokat támadták. Hibáztatták, hogy nem kelt a török statusquo védelmére, Andrássy azonban látta, hogy ez a statusquo nem tartható fenn tovább, s a török visszahúzódása után az oroszok előretörése helyett biztosítani kell a balkáni népek önállóságát, együttműködését s az egész terület öncéluságát. A keresztény népek felszabadítása európai gondolat volt. Ezt nem volt szabad megakadályozni, s nem is jelentett volna veszélyt, csak abban az esetben, ha ezek a népek a maguk valódi érdekei ellen egy nyílt vagy titkos orosz irányítás alatt álló szövetségben tömörülnek.

Az emigráns Kossuth veszélyt látott a magyarságra nézve ebben a politikában, azonban ő is elismerte, hogy a török helyét a Balkánon másnak, de semmiesetre sem az oroszoknak kell elfoglalnia. Kossuth látja, hogy »a török hatalom napjai számlálva vannak«, s azt óhajtja, hogy »ha már halálra ítélte a török birodalmát Európában a történelem, legyen halála... új életnek, a szabadság életnek kezdete.« Az az érdekünk, mondja, hogy ne az orosz, hanem a népszabadság örököljön a török után, s ezért azon kell lennünk, hogy »az orosz isolálva találja magát szemben Európával. Ez útját vágja terjeszkedési vágyainak. És azon lenni, hogy a keleti népek bennünk szabadságtörekvéseik barátját lássák. Ez ellensúlyozni fogja az orosz befolyást.« Kossuth úgy látja, hogy a balkáni népek

szabad nemzetekként akarnak élni, nem pedig orosz hegemonia alatt, s ha ebben Magyarország nem támogatja őket, szükségszerűen az orosz karjaiba vetik magukat. A pánszlávizmusban ő is nagy veszélyt látott az európai nemzetek függetlensége szempontjából, s felfogása ebben egyezett nemcsak a nyugati hatalmak külpolitikájával, de Andrássy felfogásával is. Kossuthnak is az volt az elképzelése, hogy a dunai tájnak nem szabad a nagyhatalmak játékszerévé válnia, hanem magyar vezetés alatt kell egységbe szerveződnie. Ő is úgy látta, hogy Magyarország teljesen önállóan nem tud megállni, de a megoldást nem a széthullásra ítélt Ausztriával való közösségben, hanem a szabad dunai népekkel való szövetségben látta. A pánszlávizmus ellenszerét a szláv nemzetek függetlenségének megeremtésében keresi, a balkáni államokat akarja egy konföderációban összefogni. »Én erősen meg vagyok győződve, hogy a dunavölgyi kisebb nemzetek confoederatioja a történelem logikájának parancsoló követelménye. Ez azonban egy független Magyarországot feltételez.« Félt, hogy az első európai bonyodalomban Magyarország léte kérdésessé válna, s a veszélyek ellen a szomszédos kis népek szövetségében keres védelmet. »Confoederatio nélkül Magyarország vegetálhat mint másod- vagy harmadrendű hatalom«, de a nagyhatalmi állás súlyát, befolyását, erejét nem biztosíthatja magának s így Európának ezen a veszélyes helyén, mint szabad és független állam, nem tud megállni. E confoederatio nélkül nemzetünk »a keleten egymással rivalizáló nagyhatalmak közül valamelyik felé kénytelen lesz gravitálni, mit ha nem teszen, nem lesz független, ha nem teszen s a kénytelenségből neutralitás által akar kibúvni, Velence sorsára juthat.« Kossuthot is tehát elgondolásában kizárólag a magyar biztonság érdeke vezeti s a magyarság létét szeretné a dunai népek szövetségével biztosítani. A nagyhatalmi álláshoz kanyarodott tehát ő is vissza, mint Andrássy, neki is a régi magyar birodalmi hivatás lebeg a szeme előtt, mikor a konföderációról beszél. A különbség csak az, hogy Andrássy nyugaton keres támaszt, hogy kelet felé érvényesítse a nagyhatalmi befolyást, míg Kossuth a nyugattal szemben keletre akar támaszkodni. A szlávizmusban mindketten egyaránt nagy veszedelmet látnak, de Kossuth szerint ezzel szemben Ausztria védelmet nem nyújt, hiszen egyetlen esetben sem emelte fel szavát az orosz terjeszkedéssel szemben, s magatartásával épen Ausztria idézi fel Magyarországra a szláv veszélyt. Meg van arról győződve, hogy Ausztria el fog bukni, a feladat tehát annak a tisztázása, hogy milyen államalakulások lépjenek Ausztria és a Balkánról kiszoruló Törökország helyébe, s ki vegye át Ausztria szerepét az európai hatalmi egyensúly érdekében a Duna völgyében. »Csak a független Magyarország lehet nyugpontja egy olyan szövetségi combinationnak, mely a kisebb nemzeteket a nagy agglomerációk általi elnyeléstől megóvhatja, e megóvás nélkül Európa szervezetét, azt, amit józan értelemben hatalmi egyensúlynak nevezhetünk, szilárd alapra helyezni lehetetlenség«. – írja. Kossuth úgy látta, hogy a délkelet-európai népek sorsában sok közös vonás van. kelet és nyugat között való vergődésük, megoldandó történeti problémáik, hasonló gazdasági és társadalmi alkatuk egymásra utalja

ezeket a népeket, s ha egy erős és életképes szövetségi rendszerbe fogják őket össze, ez mind a keleti germán terjeszkedéssel, mind az orosz hatalmi törekvésekkel szemben védelmet fog nyújtani. Magyarország létérdeke, hogy a dunai népek ne essenek áldozatul valamilyen nagyhatalom étvágyának, maga a magyarság pedig nem fenyegeti egyiknek sem a létét, mert nincsenek hatalmi igényei a Kárpáton kívül.

A románokkal és szerbekkel szembeni helyzetünket olyanformán ítéli meg, mint Andrássy. »...Románia geographiai fekvése a román nemzet politikai függetlenségének nem kedvező. Egy félsziget az, melyet három oldalról a szláv elem tengere veszen körül. S e tenger észak felől az orosz hatalom óriási hajjait gördíti felé. Ha van két szomszéd ország a világon, mely függetlenségének érdekei által védszövetségre van utalva, Magyarország és Románia az.«

Hasonlóan ítéli meg a szerbek helyzetét is. »Mint Románia, éppen úgy Szerbia is az önfenntartás ösztöne által vannak arra utalva, hogy a független Magyarországgali védszövetségben keressék az orosz direct terjeszkedés vagy indirect nyomás elleni biztosítást.«

A Szerbiával és Romániával kötött szövetségnek kellett volna tehát Kossuth elgondolása szerint pótolnia Ausztriával való együttélésünket. Ezzel az elgondolással azonban épen az érdekelt népek nem nagyon rokonszenveztek, mert az Magyarország döntő súlyának biztosítását és a nagy-román és nagy-szerb törekvések feladását jelentette volna számukra. Kossuthra úgy tekintettek, mint a történelmi magyar állam eszméjének képviselőjére, s ha be is látták, hogy a konföderáció védelmet nyújtana a pánszláv-orosz törekvésekkel szemben, azzal is tisztában voltak, hogy ez az elgondolás útjában áll a nagy-szerb és nagy-román eszmék megvalósulásának. A románok maguk is foglalkoztak a konföderációs gondolattal, de épen ennek a gondolatnak egyik képviselője, Bălcescu, említi panaszosan »Kossuth azt mondja, hogy ő mindenekelőtt magyar s magyar Magyarországnak szenteli szolgálatát, hogy feltétlenül akarja mindazt, amit elengedhetetlennek tart a magyar állam politikai és történelmi egységben való fennmaradására.« Ilyenformán Magyarország Bălcescu szerint domináló álláshoz jutna s a szláv és román nemzetek fennmaradását veszélyeztetné. Később Kossuth maga is rájött elgondolásának nehézségeire és veszélyeire s eltávolodott a konföderáció gondolatától.

Andrássy – ugyanúgy látva a Magyarországot minden oldalról fenyegető veszélyeket – elég erősnek tartja az osztrák-magyar monarchiát, hogy ezekkel a veszélyekkel megküzdjön, s a keleti kis népekben nem keres támaszt, hanem ellenkezőleg, ő akar nekik természetes támaszuk és szövetségesük lenni.

ANDRÁSSY KÜLÜGYMINISZTERSÉGE ALATT a Balkánon újra vihar támadt. Hercegovinában felkelés tört ki, mely csakhamar az egész Balkánra áterjedt. Ezekkel a szabadságmozgalmakkal szemben a törökök már-már győzteseknek látszottak, mire Orosz-

ország is beavatkozott s a szultán kénytelen volt San Stefanóban olyan békét kötni, amely az oroszok számára megnyitotta az utat az egész Balkán meghódítása és Konstantinápoly elfoglalása felé. Az orosz győzelmek óriási izgalmat keltettek Európaszerte, de elsősorban nálunk és Angliában. »Nem tudok kérdést – írja Lord Salisbury – mely valaha annyira felizgatta volna az angol népet, annyira felkavarta volna szenvedélyeit, oly mélységes szakadékot támasztott volna s oly elkeseredett izgalmakat szült volna valaha, mint ez a kérdés«. Az angol kormány politikai dogmája az volt, hogy nem engedheti meg Oroszország terjeszkedését a Balkán felé, mert az oroszok kijutása a Földközi-tengerre veszélyezteti Anglia életérdekeit. Hozzájárult ehhez az angol demokrácia ellenszenvé az orosz autokráciával szemben, valamint az indiai érdekek kérdése, így érthető, hogy Anglia következetesen oroszellenes politikát folytatott. Hiába igyekezett Gladstone a bolgár keresztények legyilkolásán felháborodva, lángoló cikkeivel az angol közvéleményt törökellenessé hangolni, az angol kormány halad a maga útján s ez az út párhuzamos az Andrássyével. Oroszország európai nyomásra kénytelen a san stefanoi békét a hatalmak kongresszusa elé terjeszteni s a berlini kongresszuson művének csak romjait mentheti meg. Berlinben erős gátat vetnek a pánszláv törekvéseknek, növelik Ausztria-Magyarország balkáni befolyását, megbízzák a monarchiát Bosznia és Hercegovina megszállásával, megóvják az angol érdekeket, Bulgáriát elismerik szerényebb határok között s megadják Románia szuverénitását. Ha sok kérdést megoldatlanul is hagyott a berlini szerződés, mégis nagyhatású volt és évtizedekre szólóan rendezte a Balkán helyzetét, mert azt a nagyhatalmak egymás közötti megállapodása garantálta.

Az érdekelt államokat azonban ez a rendezés korántsem elégitette ki. Románia mellőzöttnek érezte magát, mert katonai sikerei ellenére sem gyarapodott területileg. Zúgolódtak a bolgárok is, bár ők területileg jól jártak, azonban határaikat mégis szűkebben szabták meg, mint San Stefanóban. Érthetlenebb volt a szerbek elégedetlensége, akik abban reménykedtek, hogy megkapják Boszniát, s mivel ez az illuziójuk szétfoszlott, tényleges gyarapodásuk ellenére úgy érezték, mintha megrabolták volna őket. Hasonló zavar mutatkozott a görögöknél is, akik részt sem vettek a háborúban, de úgy érezték, épen ezért érdemelnének jutalmat. Az elégedetlenségre tulajdonképpen csak az albánoknak volt okuk, mert nem ismerték el őket önálló államként s területileg is áldozatokat kellett hozniok.

Természetesen az oroszokat bánthatta legjobban a berlini eredmény, hiszen már nyitva látták maguk előtt az utat Konstantinápolyba s hittek abban, hogy Nagy Péter legendás testamentumát valóra válthatják. Ezek a már-már megvalósultnak tűnő remények omlottak össze Berlinben.

A török birodalom bomlását nem lehetett a berlini kongresszuson feltartóztatni. Az újjászervezésnek súlyos akadálya volt, hogy a török nem tudott beleilleszkedni az európai polgárosodás folyamataiba, a fiatal balkáni népek fejlődése pedig nem érte el azt a

fokot, hogy a maguk erejéből és együttműködésével tudják megteremteni a Balkán rendjét és békéjét. Szabadságuknak igazi biztosítása érdekében nem tudtak egymással összefogni, s így létük elsősorban a nagyhatalmak versengésén, vagy jóakarátán múltott. Ha el is nyerték a látszólagos függetlenséget, minduntalan sakkfiguráivá váltak a hatalmak játékának. Bismarck Jókai előtt hangoztatja, hogy Európa keletén nem látja keresztülvihetőnek néprajzi alapon kis államok létesítését, – itt csak történeti államok lehetségesek. Talán arra gondolt, hogy a balkáni államok bizonyos autonómiával a monarchiához kapcsolódjanak.

ANDRÁSSY POLITIKÁJÁNAK ALAPELVEI a Balkánt illetőleg visszavonulása után is érvényesek maradtak, de tehetségtelen utódainak kezén mindaz, ami számára csak eszköz volt Magyarország megtartására, lassan öncélúvá vált. Deák és Andrássy nemzedékét a magyar politikai életben nem követte hasonló nagy nemzedék. A nagyvonaluan európai és hagyományosan magyar politikai koncepció elhomályosodik s ennek következtében megromlik a viszony a szomszéd népekkel, elmérgesedik a nemzetiségi kérdés, a magyarság egyre jobban kikapcsolódik a balkáni kérdések irányításából, s lassan szembekerül azokkal a kis népekkel, amelyek törekvéseik támogatóját látták benne a múltban. A Balkán egyre inkább orosz befolyás alá kerül, s Ausztria-Magyarország dunai hivatásának gondolata a nyugati hatalmak között is elhalványul.

Ha a monarchiában még elevenen éltek volna dunai hivatásának eszméi s nem maga tett volna le arról, hogy az európai politikában önálló akarata legyen, nem került volna végzetes összeütközésbe Angliával s Franciaországgal, alighanem másként alakul Délkelet-európa sorsa.

Közben maguk a lassan megerősödő balkáni népek egyre önállóbb politikát igyekeznek folytatni. A szófiai szláv kongresszuson kimondják, hogy a Balkán a balkániaké s ezzel az ottlakó népek természetes jogaira hivatkoznak. Függetlenítik magukat Európa ellenőrzésétől, de nem tudják magukat függetleníteni a pánszláv befolyástól. 1912-ben már a nagyhatalmak figyelmeztetése ellenére izenik meg a háborút Törökországnak. A nagyhatalmak ugyan félreismerik a helyzetet, s meg vannak győződve róla, hogy a Balkán térképét a háború végén ismét ők fogják megrajzolni, – hiszen ezek az államok nekik köszönhetik létüket. Hogy mennyire másképpen gondolkoznak már ebben az időben a balkáni népek, azt Plamanac montenegrói követnek egy, a bukaresti Taraban közölt nyilatkozata bizonyítja. A balkáni diplomata egészen nyíltan hangoztatja: a balkáni szövetség népei nem fognak visszariadni attól, hogy szembehelyezkedjenek a nagyhatalmak akaratával.

A háború török vereséggel végződik, s a győzelemben az egész szláv világ a maga sikerét ünnepli. De a győztesek nem tudnak meggyezni a zsákmányon, egyesült erővel Bulgáriára támadnak, s kedvezőtlen békére kényszerítik. Európai Törökország területén pedig a balkáni szövetség államai osztoznak. A szövetség létrehozása az

orosz politika sikere volt, s vele a monarchia balkáni helyzete véglegesen megingott. Szerbia egyre határozottabb nagy-szerb politikát folytat, Romániában is előretör a nagy-román irányzat. A délkelet-európai helyzet annyira feszültté válik, hogy a tüzet a legkisebb szikra föllobbanthatja. A monarchia számára a cári védelem alatt folytatott nagyszerb politika a lét kérdésének felvetését jelenti. Tisztában van ezzel Oroszország is, hiszen egy századon át Szentpétervár részéről a monarchiának tett osztozkodási javaslatok mindig elismerték, hogy Szerbiának a monarchia befolyása alatt kell maradnia. Így értelmezte ezt a berlini kongresszus is, ahol a hatalmak megegyeztek abban, hogy Szerbia Ausztria-Magyarország érdekkörébe tartozik. Maguk a szerbek is alkalmazkodtak ehhez s csak a Karagyorgyevics-dinasztia trónrakerülése után kerültek véglegesen orosz befolyás alá. Az oroszok pedig mindent elkövettek, hogy Nagy-Szerbia eszménye elevenen éljen a szerbek lelkében s így tudatosan készítették elő a háborút.

A VILÁGHÁBORÚ meghozta a Balkán-államok számára nemzeti álmaik megvalósulását, csak Bulgáriát csonkították meg s szorították ellenséges államok gyűrűjébe. Ugyanakkor azonban a forradalom Oroszországot is eltávolította a Balkán színpadáról, s így a győztes nyugati hatalmak nem fukarkodtak balkáni szövetségeseik megjutalmazásában. Az új államalakulatok megváltoztatták ugyan Európa képét, de a határok nem történeti erőkre és államalkotó képességekre épültek, s így megint nem tudták a sok vést látott terület békéjét biztosítani. A dunai táj természetes központja, Magyarország, a kisantant gyűrűjébe zárva elveszíti minden befolyását a Balkánon. A Balkán szövetségből viszont, melynek egyetlen célja a statusquo védelmezése, kimarad Bulgária, noha birtokában vannak a közel-kelet felé vezető fő közlekedési útvonalak. Az új Balkán megszületését a nyugati hatalmak győzelmének köszönhetné s így sorsa is elsősorban attól függött, milyen lesz a megnövekedett államok viszonya a békét diktáló hatalmakhoz s milyen erőt és befolyást jelentenek ezek a hatalmak Európában. A Balkán határait kiterjesztették észak felé s így módon magasabb gazdasági és művelődési fokon álló területeket csatoltak a Balkánhoz. De épen az erőszakos határmegvonások következtében a területileg megnövekedett államok belülről nemzetiségi feszítő erőkkel telítődnek, kívülről pedig a szomszédok revíziós igényeinek nyomását szenvedték. E politikai ellentétek megnehezítették a gazdasági együttműködést is. Hiába kísérleteznek francia részről ismét a konföderáció gondolatával, minden kísérlet, amely szorosabb kapcsolatok kialakítására törekszik, kudarcot vall, hisz e tervek fő célja a meglévő helyzet állandósítása. De nem sikerül Németország távoltartása sem a Balkánról. A Német Birodalom hatalmas erőfeszítésekkel igyekszik a Balkán piacait meghódítani s tíz évvel a békeszerződések megkötése után a balkáni államok behozataluknak mintegy negyedrészt már Németországból fedezik, míg Angliával és Franciaországgal való kapcsolatuk sokkal jelentéktelenebb. De egyre nagyobb szerepet kap

Olaszország is a Balkán gazdasági életében. Szorosabb gazdasági együttműködésre azonban rendszerint csak politikailag egycélú államok lépnek, s gazdasági kapcsolatokkal a politikai befolyás is nőni szokott. A gazdasági és politikai tájékozódás kettőssége zavart idéz elő a balkáni államok magatartásában. De zavart okoznak más tényezők is. A balkáni népek tulgyors fejlődése nem segítette elő harmonikus társadalmi képük kialakulását. Tömegeik a szinte középkori elmaradottságból jóformán csak a török uralom megszűntekor kezdenek kiemelkedni, s ekkor területileg megnagyobbodva, meggazdagodva, szinte minden átmenet nélkül találkoznak a nyugati technikai civilizációval. A radikális demokrata eszmevilágban nevelkedett, hagyománytalan és hirtelen feltörő középosztály – főleg Jugoszláviában s Romániában – túlzott mohósággal igyekszik a nyugati berendezkedések átvételére, néha már-már az amerikanizálódás tüneteit mutatja s épen a szerves fejlődés hiánya magyarázza hajlamosságát a szélsőségek között ingadozó magatartásra és a politikai bukfencekre. Ez a jórészt népi eredetű középosztály szélsőségesen nacionalista, s merev sovinizmusa nemcsak a kisebbségi kérdés megoldását akadályozza, de a szomszédos államokkal való megegyezést is. Megnehezíti a belső megszilárdulást az is, hogy a politikai életben világszerte döntő szerephez jutnak a világnézeti szempontok, ami a háború előtti világrendhez képest novum, s természetesen nagyobb zavarokat okoz ott, ahol nincsenek hagyományokon nyugvó politikai és társadalmi rendszerek.

Ha a Balkán kérdésének megoldásáról beszélünk, figyelembe kell vennünk ezek mellett mindenekelőtt azt, hogy ezt a kérdést ma is, miként a múltban, a látható és láthatatlan szálak serege köti össze a világpolitika más, ugyancsak megoldásra váró kérdéseivel. Megoldásról beszélni tehát nem is lehet mindaddig, amíg a nemzetközi politika nagy kérdései és Európa új elrendezése el nem dől. Voltak századok, amikor a Balkán rendjét Magyarország szabta meg. Ha ma nem is igényeljük magunknak ezt a szerepet, de – összefűzve a Balkán népeivel a közös érdekek szálain kívül a vérkeveredés és a közös sors ezernyi kapcsával is, – sorsuk ma is változatlanul érdekelt. Ha ezen a területen az ellenségeskedések lekötnek minden erőt, az itteni népek egyre jobban lemaradnak nyugat mögött s így annak egyre inkább kiszolgáltatottjaivá válnak. A balkáni népek érdeke tehát a magyarság érdeke is: közös feladat, hogy a Balkán különböző fajú és célú népei egy igazságosabb, jobb rendben a közös európai feladatokra megszerveződjenek, s a Balkán független népei a jövőben az európai haladás és béke szilárd tényezői legyenek.

VITA SÁNDOR